

УДК 327+341(24)

ПОЛІТИЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ТА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

ПОЛТОРАЦЬКИЙ О. С.,
кандидат політичних
наук, доцент
Дипломатичної академії
України при МЗС
України

У статті розглядаються основні підходи до реалізації сучасної зовнішньої політики України з урахуванням досвіду суспільної модернізації, аналізуються формально-юридичні засади європейської інтеграції України, підходи щодо здійснення ефективної багатосторонньої політичної і економічної співпраці між країнами в рамках програми «Східного партнерства» та розглядається можливість реалізації європейської інтеграції України у східноєвропейському та розширеному міжнародному і геополітичному контексті.

Ключові слова: модернізація, зовнішня політика України, європейська інтеграція, політика добросусідства, політична стабільність, економічний прогрес.

Постановка проблеми. Україна у своєму розвитку вже пройшла необхідний перший етап — становлення незалежної держави, первинного формування демократичних інститутів і ринкової економіки. Водночас, на тлі перетворень, яких зазнали інші країни, в тому числі країни Центральної та Східної Європи, окремі колишні радянські республіки, слід визнати, що Україна в кінцевому підсумку до цього часу не спромоглася завершити якісну трансформацію політичної та економічної системи. Причиною цього є відсутність цілої низки інституційних та структурних реформ. Саме тому сьогодні особливого значення набуває питання про шляхи суспільної модернізації всіх сфер життя України і, зокрема, її політичної складової. Зовнішній політиці України не вистачає тієї результативності, яка б визнавалася суспільством, громадськістю, експертами та міжнародними партнерами. Зміни векторів політичного курсу, зумовлені змінами політичних еліт і лідерів при владі, не дають відповіді на питання щодо ефек-

тивності зовнішньої політики. Непослідовність, коливання між пріоритетами, невиконання власних декларацій слугує лише додатковим фактором загальної «втоми» від української політики на міжнародній арені.

Співробітництво з Європейським Союзом залишається пріоритетним напрямом зовнішньої політики України. Тому визначення основних факторів, особливостей та напрямів розвитку подальшого співробітництва Україна – ЄС на сучасному етапі інтеграції держави в європейський політичний, економічний та соціальний простір є актуальним з точки зору створення додаткових можливостей для модернізаційного та інноваційного поступу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам політичної модернізації суспільства присвячені роботи таких західних та вітчизняних дослідників, як В. Бергер, С. Хантінгтон, Д. Аптер, Дж. Шерр, Е. Шилз, С. Шергін, Н. Михальченко, Н. Паніна та інші. Фундаментальні й прикладні дослідження, присвячені питанням реалізації зовнішньополітичного курсу України на європейську інтеграцію, містяться в наукових працях багатьох вітчизняних дослідників, зокрема Л. Д. Чекаленко, О. В. Снігир, П. Ю. Буряк, О. К. Гуцал, В. Г. Циватий, А. І. Кудряченко та ін. Зазначені науковці зробили помітний внесок у дослідження проблем інституційної трансформації ЄС та сучасного внутрішньополітичного та економічного розвитку ЄС в контексті євроінтеграційного поступу України.

Мета роботи – проаналізувати тенденції і фактори формування сучасного зовнішньополітичного курсу України та на цій основі розглянути наявні можливості реалізації європейської перспективи України.

Основні результати дослідження. Говорячи про теоретичні аспекти даної теми, варто насамперед, зазначити, що феномен модернізації почав привертати увагу світових науково-дослідницьких кіл ще у 50-х – 60-х рр. минулого століття із появою та розвитком теорії політичної модернізації. Основою цієї теорії стало обґрунтування загальної моделі глобального процесу розвитку людської цивілізації; модернізація розглядалась передусім як вестернізація, а її сутність полягала в описі характеру та напрямів переходу від традиційного до сучасного суспільства внаслідок науково-технічного прогресу, соціально-структурних змін, перетворень нормативних та ціннісних систем. Під модернізацією, таким чином, розумілась свідома настанова держави на проведення якісних перетворень у суспільстві.

Історичний досвід та подальша еволюція політико-правових поглядів на соціально-економічну структуру суспільства, а також місце і роль держави у розвитку політичних інститутів і процесів призвели до сучасного розуміння процесу **модернізації** – як, перш за все, комплексного процесу

реформування існуючих та створення нових політичних, правових, економічних та суспільних інституцій, а також запозичення тих культурних норм, які відповідають кращим стандартам і цінностям розвинутих країн. Іншими словами, суть модернізації полягає у створенні умов для якісної трансформації взаємодій між учасниками міжнародних відносин у політичній, правовій, економічній, суспільній сферах на сучасних засадах визнання принципів демократії, верховенства права та прав людини, ринкової економіки, соціально-орієнтованої держави, усталених міжнародних норм співіснування країн¹.

Особливого значення, таким чином, набуває питання про шляхи суспільної модернізації. Говорячи в цьому відношенні про концептуальний аспект формування зовнішньополітичного курсу України, йдеться, зокрема, про повноту та доцільність використання Україною концепції та практики вестернізації. Якщо ставити питання таким чином: або Захід, або Схід, – то вибір шляхів ефективного розвитку буде свідомо обмеженим у геополітичному і нераціональним у соціальному відношенні. Для України важливим у сенсі використання досвіду модернізації різних суспільних систем є визначення механізмів взаємодії національної культури з такими, що впродовж століть перебували з нею у продуктивній взаємодії². Саме такий підхід є найбільш конструктивним варіантом відповіді на ті загрози і труднощі внутрішнього та зовнішнього характеру, з якими останнім часом зустрічається Україна. Органічне поєднання різних моделей суспільної модернізації в умовах посилення транснаціональних відносин має незаперечні переваги. Зокрема, за умови збереження в основі зовнішньої політики пріоритетної орієнтації на європейські цінності, такий підхід запобігатиме некритичному засвоєнню всього того, що виробила в соціокультурній сфері західна цивілізація.

Співробітництво з Європейським Союзом є основним пріоритетним напрямом зовнішньої політики України. Інтеграція в європейський політичний, економічний та соціальний простір вбачається такою, яка створить додаткові можливості для модернізаційного та інноваційного розвитку держави та суспільства³. Переведення політики європейської інтеграції України в якісну практичну площину передбачає реалізацію наступних завдань:

- гармонізація національного законодавства із законодавством ЄС;
- створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС;
- запровадження безвізового режиму з країнами Європейського Союзу.

При цьому необхідно зазначити, що ці завдання не мають юридично зобов'язуючого характеру для України. Партнерство сторін в рамках Угоди про партнерство і співробітництво (УПС) між

Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами є добровільним, відповідно також не передбачаються санкції за невиконання тих чи інших положень Угоди⁴. Зовсім інший формат співробітництва передбачатиме Угода про асоціацію між Україною та ЄС, згідно з якою Україна буде зобов'язана виконувати поставлені перед нею завдання відповідно до чітко встановлених часових рамок⁵. Успішність просування по вищезазначених напрямках залежить від ефективності здійснення подальших структурних реформ усередині держави. Перешкодою на цьому шляху є все ще не достатній рівень політичної стабільності, повільний поступ у впровадженні ключових реформ, бракує також системної державної євроінтеграційної політики, активність у рамках якої спостерігається в основному у зовнішньополітичній діяльності державних органів⁶.

З європейського погляду різні політичні еліти в Україні неодноразово заявляли про своє бажання рухатися на Захід, називаючи європейську інтеграцію своїм стратегічним пріоритетом, однак безперечно, в Європі існує реальне визнання глибинних історичних і культурних зв'язків з Україною, а відтак Україна має європейську перспективу – як демократична, правова і економічно стабільна держава. ЄС — важливий економічний партнер України, а після розширення в травні 2004 р., став найбільшим торговим партнером України.

Україна, в свою чергу, сприймається як один із ключових партнерів ЄС серед його східних сусідів, оскільки вона впливає на безпеку, стабільність і добробут цілого регіону. Між ЄС та Україною існує багато сфер для співпраці: торгово-економічна, енергетична, а також співпраця стосовно транскордонних транспортних режимів.

Тому між ЄС та Україною склалися тісні як економічні, так і політичні відносини. Різноманітні ініціативи ЄС — «Східне партнерство», Парламентська асамблея EURONEST і «Чорноморська синергія» — спрямовані на посилення і поглиблення співпраці між ЄС та Україною, а також на розвиток співпраці в межах цього регіону. Зокрема, з 2011 по 2013 роки Україна скористається сумою в 470,05 млн. євро, наданою за програмою політики європейського добросусідства.

Європейський парламент від самого початку підтримував приєднання України до СОТ. Наразі, як відомо, тривають переговори щодо Угоди про асоціацію і Угоду про вільну торгівлю — обговорення останньої має закінчитися до кінця 2011 року. У цьому контексті 2011 рік має стати критично важливим для майбутніх відносин між ЄС та Україною.

Проте, незважаючи на ці тісні контакти, в Україні залишається ще багато проблем, пов'язаних із верховенством права, станом демократії та корупцією, які впливають на здатність країни і далі зближуватися з ЄС.

Згідно з дослідженням, проведеним Інститутом Горшеніна, «понад третина українців (39,6%) назвали арешти і допити представників опозиції політичними репресіями»⁷. Це є відображенням загальної думки, а не лише поглядів прихильників опозиції — так вважають навіть прибічники чинного Президента України В.Ф. Януковича. Відтак прослідковується досить тісна й безпосередня взаємозалежність між зовнішньополітичним курсом України, орієнтованим на ЄС, і внутрішньою ситуацією в державі. З боку ЄС (і його окремих держав-членів) в якості найбільш необхідних передумов побудови європейської демократії в Україні і подальшої перспективи членства в ЄС називаються забезпечення чесної конкуренції між урядом і опозицією, а також неупередженої свободи ЗМІ.

Макрофінансова допомога в розмірі 500 млн. євро, надана ЄС Україні в 2010 році, а також Угода про вільну торгівлю і зміцнення співпраці «повинні бути тісно пов'язані з продовженням реформ, відповідністю цих реформ стандартам ЄС, а також з дотриманням верховенства права»⁷.

Україна повинна дотримуватись принципу, щоб європейська перспектива була частиною не лише її зовнішнього, а й внутрішньополітичного курсу. Наявність вищезгаданих негативних процесів, а також загальний стан демократії, верховенства права і свободи слова теж матимуть вплив на Угоду з асоціації. Що ж стосується DCFFTA (поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі), проекту дуже позитивного і важливого, в цьому зв'язку вбачається взаємозалежність із демократією і верховенством права в регіоні.

Тому Україна повинна забезпечити принцип соціальної ринкової економіки, верховенство права, права людини і політичну стабільність. Співпраця з Європейською комісією «За демократію через право» (Венеціанською комісією) необхідна для того, щоб забезпечити повну відповідність пакету законодавчих реформ, які саме провадяться, європейським стандартам і цінностям, потрібно також встановити дієву систему стримувань та противаг у відповідності до європейських стандартів.

ЄС, враховуючи положення Лісабонської угоди та її нові інструменти в міжнародній політиці (такі, як Верховний представник ЄС — віце-президент Кетрін Ештон) та відповідна дипломатична служба (European External Action Service), має можливість провадити більш послідовну і зв'язну зовнішню політику. Тож тепер не лише Україні, а й ЄС потрібно шукати можливості зміцнення двосторонніх відносин.

В рамках реалізації європейської політики добросусідства планується використання цілої низки наявних інструментів, і не лише двосторонніх, а й із залученням всього регіону. Це означає, що Європейський Союз потребуватиме запровадження багатостороннього підходу, який допоможе зблизити сусідні країни і, таким чином, сприяти зміцненню стабільності.

У цьому сенсі ефективним інструментом може слугувати програма «Східного партнерства» ЄС, яка охоплює Азербайджан, Вірменію, Грузію, Молдову і Україну. Доцільним уявляється також поширення програми «Еразмус» (освітня програма ЄС) на країни «Східного партнерства». Вступ України до СОТ може стати позитивним чинником, який прискорить запровадження європейських стандартів. Ефективніша багатостороння політична і економічна співпраця між країнами «Східного партнерства» є невід'ємною передумовою політичної стабільності та економічного прогресу України.

Вся європейська інтеграція базується на принципі, сформульованому одним із «батьків-засновників» ЄС Робертом Шуманом: «Європа не стане одним цілим за раз або за якимось одним планом. Вона будуватиметься шляхом конкретних досягнень, які спочатку створять єдність де-факто»⁸. Те ж саме можна сказати і про відносини між Україною та ЄС. В цьому контексті слід міркувати не про якісь дати і довгострокові цілі, а про конкретні кроки і досягнення, що створюють солідарність і впевненість, а отже стають сходинками на шляху до мети. Це процес, який не вкласти в один день. Тим часом, необхідно запроваджувати посилену співпрацю з ЄС і переконливо наводити конкретні переваги для українських громадян в досяжному майбутньому.

Україна повинна мати реальну європейську перспективу, але це не може зводитися лише до щоденного обговорення якоїсь дати остаточного вступу до ЄС у віддаленому майбутньому. Безпосередніми заходами і кроками на цьому шляху можуть стати такі: лібералізація візового режиму, зона вільної торгівлі, а можливо, навіть і перспектива «норвезького статусу» в Європейській економічній зоні (ЄЕЗ). Така ЄЕЗ, яка включає 60—70% спільного законодавства (*acquis communautaire*), в тому числі стосовно внутрішнього ринку і Шенгену, суттєво наблизить країну до членства в Союзі.

Про це свідчить наявний досвід і приклад Австрії, Фінляндії і Швеції — а незабаром, можливо, й Ісландії. Свого часу Конрад Аденауер у своїй кельнській промові 1946 року підкреслив: «Паралельні, пов'язані економічні інтереси — це найрозумніша і найкраща довгострокова основа для добрих політичних стосунків між народами»⁹. Такий підхід є дружнім до всіх і може в той же час привести до європейської перспективи і стабільності в країні. Темпи і ступінь наближення України до ЄС наперед залежать від запровадження і дотримання європейських принципів і цінностей.

Висновки

1. Для України важливим у сенсі використання досвіду модернізації різних суспільних систем є органічне їх поєднання в умовах посилення транснаціональних відносин.

2. Україна має європейську перспективу — як демократична, правова і економічно стабільна держава.

3. Переведення політики європейської інтеграції України в якісну практичну площину передбачає реалізацію нашою державою наступних завдань: гармонізація національного законодавства із законодавством ЄС; створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС; запровадження безвізового режиму з країнами Європейського Союзу.

4. В Україні залишається ще багато проблем, пов'язаних із верховенством права, станом демократії та корупцією, які впливають на здатність подальшого зближення країни з ЄС.

5. Європейська перспектива України повинна стати частиною не лише її зовнішнього, а й внутрішньополітичного курсу.

6. Посилення багатосторонньої політичної і економічної співпраці між країнами «Східного партнерства» є невід'ємною передумовою політичної стабільності та економічного прогресу України.

ПОСИЛАННЯ

¹ Модернізація України: пріоритети реформ// ДТ.-2010.-№14.-10 квітня.

² Шергін С.О.. Геополітична ідентичність України. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.euroatlantica.info/index.php?id=840>

³ Костянтин Грищенко. Віднині Україна грає у свою гру//День.-2011.-№49.-22 березня.

⁴ Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Закон України від 10 листопада 1994 р. №237/94 – ВР// Офіційний вісник України.-2006.-№24.-стор.203, стаття 1794.

⁵ Постанова Верховної Ради України від 22.02.2007.№ 684-V «Про Заяву Верховної Ради України «Про започаткування переговорів між Україною та ЄС щодо укладення нового базового договору». [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/19157.htm>

⁶ James Sherr. Ukraine's Election: Watershed or New Stalemate? // Brief Paper.-Chatham House.-February 2010.-P.7.

⁷ Ельмар Брок. Європейські перспективи України// День.-2011.-№64.-12 квітня.

⁸ Declaration of 9 May 1950. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/abc/symbols/9-may/decl_en.htm

⁹ Paul Shippy. Konrad Adenauer: Strong Leader and Principled Statesman. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tpaulshippy.com/Adenauer.htm>

Poltoratsky O. S. Political modernization and the process of the development of foreign policy of Ukraine: theoretical and applied aspects / Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

The article outlines basic approaches towards realization of the present foreign policy of Ukraine taking into consideration social modernization, analyzes formal legal foundations of Ukraine's European integration, approaches towards realization of effective multilateral political and economic cooperation among states within the framework of the «Eastern Partnership» programme. The possibility of implementing Ukraine's European integration in the Eastern European and wider international and geopolitical context is discussed.

Key words: modernization, foreign policy of Ukraine, European integration, neighbourhood policy, political stability, economic progress.

Полторацкий А.С. Политическая модернизация и процесс формирования внешнеполитического курса Украины: теоретический и прикладной аспект / Дипломатическая академия Украины при МИД Украины.

В статье рассматриваются основные подходы к реализации современной внешней политики Украины с учетом опыта общественной модернизации, анализируются формально-юридические принципы европейской интеграции Украины, подходы к осуществлению эффективного многостороннего политического и экономического сотрудничества между странами в рамках программы «Восточное партнерство», а также рассматривается возможность реализации европейской интеграции Украины в восточноевропейском, расширенном международном и геополитическом контексте.

Ключевые слова: модернизация, внешняя политика Украины, европейская интеграция, политика добрососедства, политическая стабильность, экономический прогресс.

Стаття надійшла до редколегії 01.06.2011

Прийнята до друку 01.09.2011